

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ЯРОЩУК МАРІАННА ВОЛОДИМИРІВНА



УДК159.923.32(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ
РЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Савелюк Наталія Михайлівна,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
доцент кафедри педагогіки та психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Савченко Олена Вячеславівна,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
професор кафедри педагогіки та психології

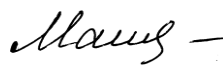
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Маслюк Андрій Миколайович,
Національна школа суддів України,
провідний науковий співробітник відділу
науково-методичного супроводження
психологічної підготовки суддів

Захист відбудеться 29 березня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43024.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://eenu.edu.ua> та у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43024.

Автореферат розісланий 28 лютого 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



Л. Я. Малімон

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Нестабільність сучасного світу, значна кількість екологічних, інформаційних та військових катастроф зумовлюють низьку толерантність до невизначеності сучасної особистості, підвищують поріг її чутливості до переживання різних життєвих ситуацій, формують тривожність та відчуття постійної небезпеки, що стимулює до пошуку джерел підтримки, безпеки та психологічного благополуччя.

Одним із таких джерел слугує релігія, яка надає людині впевненості й знижує тривожність. Саме такий ракурс вивчення релігійності особистості як чинника психічного здоров'я, психологічного благополуччя, якості життя спостерігається у сучасній психології, змінюючи попередні тенденції дослідження релігійності як негативного чи нейтрального явища, що знижує активність суб'єкта.

Про активізацію наукового інтересу до вивчення релігійності особистості свідчить значне збільшення наукових розвідок упродовж останнього десятиліття, зокрема вивчення структури релігійності, її видів, функцій, зв'язку з особистісними рисами й психічними станами тощо. В більшості вітчизняних і зарубіжних досліджень (Н. Жигайло, О. Климишин, О. Матласевич, В. Москалець, Н. Савелюк, М. Савчин, Ю. Щербатих, А. Mahoney, N. Murray-Swank, K. Pargament, N. Tarakeshwar та ін.) структура релігійності особистості представлена когнітивним (інтерпретація життєвих подій крізь призму стосунків особистості з Богом), поведінковим (дотримання релігійних ритуалів і норм), афективним (вираження любові, надії, турботи тощо) компонентами й розглядається у віковому розрізі (розвиток релігійності упродовж життя).

Попри наявність досліджень із проблеми релігійності, особистісних властивостей людини, які зумовлюють її розвиток (І. Богдановська, С. Карасева, О. Шкурова), прояви індивідуальної релігійності особистості студента як інтуїтивно-почуттєвого та раціонального відображення дійсності не отримали комплексного вивчення.

Вважаємо, що саме такий ракурс дослідження дасть змогу вивчати прояви релігійності як сукупності диспозиційних та операціональних характеристик у їх зв'язку з духовністю особистості. Таким чином, важливість релігійності для особистісного і духовного розвитку людини, з одного боку, та відсутність комплексних досліджень особливостей прояву релігійності як сукупності інтуїтивно-почуттєвого та раціонального відображення дійсності, з іншого, обумовлюють актуальність дослідження і вибір теми «Психологічні особливості прояву релігійності особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського

національного університету імені Лесі Українки «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою комплексної науково-дослідної теми «Когнітивно-поведінкові і психолінгвістичні стратегії подолання психічної травматизації особистості» (державний реєстраційний номер 0115U002345). Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 24.12.2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити релігійність особистості та особливості її прояву в студентів.

Відповідно до мети поставлені такі основні **завдання дослідження**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми визначити концептуальні межі поняття «релігійність особистості», її структуру та види, зв'язок релігійності з особистісними рисами й розвиток упродовж життя.

2. На теоретико-емпіричному рівні з'ясувати рівні сформованості релігійності в студентів, особливості взаємодії релігійності з типами інтуїції, а також визначити структуру індивідуальної релігійності особистості студента й значущі предиктори її сформованості.

3. Здійснити емпіричне дослідження диспозиційних і операціональних проявів релігійності особистості в контексті інтуїтивно-почуттєвого та раціонального відображення дійсності, а також визначити види релігійності студентів.

4. За результатами психосемантичного дослідження здійснити зіставний аналіз координат релігійності і духовності особистості на основі визначення релігійних переживань.

Об'єкт дослідження – феномен релігійності особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву релігійності особистості.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення філософії і психології про роль релігії і духовності у житті людини й суспільства (Г. Гегель, І. Кант та ін.) та духовну парадигму психологічних досліджень (Н. Жигайло, М. Савчин та ін.); психологічні уявлення про релігійність і духовність, релігійні переживання, релігійні орієнтації, релігійну ідентичність, а також структуру релігійності (Є. Карпенко, З. Карпенко, О. Климишин, О. Колісник, Н. Савелюк, О. Матласевич, В. Москалець та ін.), природу психічного як раціонального та інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності, що опосередковуються впливом знакових і символічних систем (Л. Виготський, Л. Засекіна, І. Пасічник, В. Потапова, Дж. Претц, С. Максименко, О. Савченко та ін.).

Для реалізації завдань та досягнення поставленої мети було застосовано такі **методи** дослідження: *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення, синтез, систематизація наукових джерел із проблем релігійності та духовності у

контексті раціонального й інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності; *емпіричні*: бесіда, тестування із застосуванням: опитувальника «Типи інтуїції» TIntS (Types of Intuition Scale), розробленого J. Pretz та ін. в адаптованій і стандартизованій нами українськомовній версії для визначення інферентного, афективного і голістичного типів інтуїції; методики «Структура індивідуальної релігійності» Ю. Щербатих, зовнішніх і внутрішніх релігійних орієнтацій Г. Олпорта, Д. Рос, 16-факторного особистісного опитувальника (Sixteen Personality Factor Questionnaire, 16 PF) Р. Кеттела; методики для діагностики емоцій і почуттів В. Бойка для визначення видів релігійності особистості у сукупності диспозиційних і операціональних характеристик, психосемантичні методи семантичного диференціалу та асоціативний експеримент для визначення релігійних переживань студентів та координат їхньої релігійності і духовності; *методи математичної статистики*: *t*-критерій Ст'юдента (для визначення відмінностей у структурі індивідуальної релігійності у студентів із високим і низьким рівнями сформованості останньої); *r*-коефіцієнт Пірсона (для визначення кореляційних зв'язків показників типів інтуїції, релігійних переживань та структури індивідуальної релігійності особистості; *факторний аналіз* (для визначення факторної структури різних видів релігійності із виокремленням факторних навантажень особистісних рис і особливостей прояву емоцій у міжособовій взаємодії, а також для визначення факторів сили, активності й оцінки в структурі релігійних переживань студентів), *регресійний аналіз* (для визначення предикторів релігійності). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows, версія 24.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше визначено взаємозв'язок інферентного, афективного і голістичного типів інтуїції з рівнем сформованості релігійності та її індивідуальною структурою; встановлено релігійно-моральний, релігійно-нормативний, релігійно-консервативний, релігійно-інтуїтивний, релігійно-тривожний, релігійно-формальний, псевдорелігійний види релігійності на основі виокремлення диспозиційних і операціональних проявів релігійності; виокремлено конотативні, асоціативні та ситуативні значення у структурі релігійних переживань; на основі дослідження релігійних переживань визначено психосемантичні координати духовності і релігійності, представлені категоріями суб'єктів, емоційно-почуттєвої сфери, індивідуальних і суспільних цінностей; встановлено, що релігійно-моральний та релігійно-інтуїтивний види релігійності найбільше пов'язані з духовністю особистості й виражають найвищий рівень сформованості релігійності;

уточнено і розширено уявлення про вікові особливості розвитку релігійності і духовності в юнацькому віці, а також сформованість релігійності та її індивідуальну структуру в студентів;

подальшого розвитку набули положення психосемантичного підходу в дослідженні емоційних переживань особистості як вираження ставлення до конкретних фрагментів дійсності, а також діагностичні можливості асоціативного експерименту у визначенні релігійної свідомості особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що його основні положення та висновки можуть використовуватись у дослідницькій роботі та освітній практиці, що сприятиме духовному розвитку студентської молоді на основі структури індивідуальної релігійності, а також її диспозиційних і операціональних проявів; розроблена й апробована схема психосемантичного дослідження, яка дає змогу визначити специфіку релігійних переживань, може бути використана під час тренінгів, спрямованих на духовний розвиток юнаків. Адаптована і стандартизована українськомовна версія опитувальника для визначення типів інтуїції може широко застосовуватися в психодіагностиці особистості. Отримані результати можуть використовуватися при викладанні дисциплін «Психологія особистості», «Психологія релігії», «Психологія духовних практик», «Прикладна психолінгвістика».

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка (довідка № 05-16/98 від 08.06.18 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 80-01-12 від 29.08.18 р.). Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-8/02/2459 від 29.08.18 р.)

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження представлено автором на таких *міжнародних*: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2014, 2015) «Актуальні проблеми психолінгвістики та психології мовлення особистості» (Луцьк-Світязь, 2016, 2017), «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2016, 2017), «Генеza буття особистості» (Київ, 2016), «Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології» (Луцьк, 2016, 2017, 2018) і *всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах*: «Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості» (Херсон, 2017), «Актуальні проблеми соціалізації особистості» (Луцьк, 2015).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 10 працях, з яких 6 одноосібних статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 – в міжнародному періодичному виданні з психології, 3 – у збірниках наукових конференцій.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (271 найменування, з них 59 – іноземними мовами) та 3 додатків на 10 сторінках. Загальний обсяг дисертації

становить 207 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 166 сторінках. Робота містить 7 рисунків, 19 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичну значущість роботи; наведено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження у практику, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** *«Теоретико-методологічні засади дослідження релігійності особистості»* викладено результати теоретичного аналізу поняття «релігійна особистість» і встановлено її динаміку через реципрокний характер психічного та релігійних знаків і символів, а також особливості розвитку різних видів віри; визначено провідні підходи до дослідження релігійності особистості; виявлено факторну структуру багатовимірних моделей релігійної особистості; зіставлено зміст поняття релігійності з екзистенційними переживаннями та духовним інтелектом.

Релігійна особистість є міждисциплінарним поняттям, яке вивчається у межах філософії, теології, психології, соціології та інших галузях знань. Водночас спостерігаються відмінності в тлумаченні релігійної особистості у філософських та психологічних студіях. Так, у працях з філософії в фокус уваги потрапляє когнітивний компонент релігійної особистості, оскільки релігійні почуття і релігійні переживання без релігійних знань – суб'єктивні й глибоко індивідуальні, відтак, не дають змоги пізнати Божественне повністю (Гегель, Кант). Натомість, на думку основоположника психології релігії У. Джеймса, релігійна особистість ґрунтується на чуттєвому досвіді, а розвиток такої особистості відбувається лише через трансцендентування на основі почуттів любові та гармонії.

Подальший розвиток релігійної особистості як предмета психологічних досліджень втілюється у визначенні пікового релігійного досвіду як основи функціонування релігійної особистості (А. Маслоу); неусвідомленого релігійного начала як прагнення до Бога (В. Франкл); релігійного імпульсу, що стимулює не лише розвиток релігійної особистості, а цілі спільноти й суспільства (С. Гроф).

Важливим напрямом дослідження релігійної особистості є вивчення останньої через реципрокний характер психіки та релігійних символів, що дає змогу виявити розвиток релігійної особистості в історіогенезі на матеріалі живопису, музики й літератури (А. Вергот, Л. Виготський, Л. Засекіна та ін.). При цьому підкреслюється принцип методологічного нейтралітету в дослідженні релігійної особистості в межах психології: верифікується лише структура релігійної особистості, яка відтворює трансформації когнітивної,

емоційної та конотативної сфер, а не істинність цих символів чи їхнього першоджерела (А. Вергот, Т. Флурнуа).

У сучасних дослідженнях виокремлюються інстинктивний (за З. Фрейдом, релігійність походить з тотемізму та призводить до пасивності особистості, зменшення відповідальності за власне життя і розвиток; екстерналізації особистісних проблем); психотерапевтичний (за К. Юнгом, Е. Хардінг, релігійність тлумачиться як важлива складова колективного й індивідуального несвідомого, зіставляється з інтуїтивно-почуттєвим відображенням дійсності, формуванням продуктивних психологічних захистів на основі владно-підвладних відносин й уникання дисоціації в складних життєвих ситуаціях); смислоутворювальний (за Е. Фроммом, релігійність як внутрішня потреба в служінні, представлена релігійним досвідом, стрижнем якого є переживання; за В. Франклом, внутрішня релігійність як шлях до релігійно-смиислового оволодіння духовним простором і розуміння смислу власного буття); саморозвивальний (за Г. Олпортом, зовнішня релігійність як засіб, внутрішня релігійність як сенс та чинник розвитку психічного здоров'я, емпатії, толерантності); соціально-психологічний (за С. Московічі, релігійність як джерело суспільної психічної енергії через дію механізмів зараження і наслідування) підходи до дослідження релігійності особистості.

У сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідженнях релігійність розглядається в контексті психічного здоров'я особистості (І. Хог, К. Гірц та ін.), а також операціоналізується через категорії «релігійна активність» (Н. Савелюк), «духовна практика, духовний потенціал» (М. Савчин), «психічний базис» (В. Москалець), «релігійна віра» (О. Климишин), «релігійна спрямованість» (М. Єсип), «віра і довіра» (Б. Братусь), «релігійність як мотив поведінки» (М. Абрамова), «віра, вірування, релігійні переконання» (Т. Казанцева), «копінговий механізм» (Л. Грошова, Б. Куценко, Ю. Тобалов), «релігійна ідентичність і релігійна толерантність» (Ю. Щербакова), «особистісний ресурс в кризових ситуаціях» (Р. Худ і Б. Спілка).

Відносно новою тенденцією досліджень релігійності є її вивчення через духовний інтелект, представлений екзистенціальним (прийняття екзистенціальної реальності, вираженої в поняттях свободи, страждання, смерті), моральним (вираження любові, співчуття, емпатії тощо), трансцендентним (досягнення вищих станів свідомості через розвиток внутрішньої релігійності) аспектами (Г. Ожиганова).

Найсуперечливіші погляди стосуються розмежування понять духовності і релігійності (В. Шадриков та ін.), духовності і психотерапії у ціннісному вимірі (Є. Карпенко). Зокрема релігійність досліджується як складовий компонент духовності; як естетичні духовні здібності, як окрема форма духовності; як необхідна умова розвитку духовності. Результати теоретичного аналізу дають змогу простежити продовження траєкторії розвитку релігійності особистості,

закладеної психодинамічним, психоаналітичним, персонологічним напрямками і представлення її як сукупності інтуїтивно-почуттєвого та раціонального (інтелектуального) відображення дійсності в сукупності релігійних знаків і символів. Єдність раціонального й інтуїтивного відображено в сучасних багатовимірних факторних моделях релігійної особистості, зокрема, у трьохвимірній моделі (J. Pratt), представленій традиційним (національно-культурним); раціональним (здатність до рефлексії, пошуку аргументів і абстрактного мислення), інтуїтивним (здатність до інтелектуальних почуттів); чотирьохвимірній моделі у сукупності історично-культурного, раціонального та інтуїтивного, репрезентованого містичним і моральним факторами (R. Stark); п'ятифакторній моделі (Ch. Glock), презентованій ідеологічним (вимір віри), ритуальним (релігійні практики), інтелектуальним (релігійні знання, зміст вірувань), чуттєвим (релігійні почуття, релігійний досвід), прагматичним (вплив релігійності на усі сфери функціонування особистості) факторами.

У сучасних дослідженнях становлення релігійності простежується в розрізі соціалізації особистості як формування почуття сакрального упродовж розвитку особистості (Н. Отто), розвиток метасвідомих процесів (F. Oser), слідування родинним традиціям і нормам та побудові ефективної сімейної міжособової взаємодії (Д. Чумакова), етапи розвитку релігійності на основі видів віри (недиференційована, інтуїтивно-проективна, міфологічно-буквалістична, синтетично-конвенціональна, індивідуально-рефлексивна, кон'юктивна, універсальна віра) (D. Gardner, J. Fauler). Для визначення релігійності як особистісної властивості досліджується її зв'язок з іншими особистісними утвореннями, зокрема я-концепцією, атрибутивними стилями, самооцінкою, тривожністю, толерантністю до невизначеності, релігійними потребами та мотиваційними симптомокомплексами (R. Gorsuch, R. Hood, R. Hunsberger, V. Spilka та ін.).

У **другому розділі** *«Емпіричне дослідження структури індивідуальної релігійності особистості»* визначено методологічні основи дослідження, викладено результати адаптації і стандартизації опитувальника TIntS (Types of Intuition Scale), розробленого J. Pretz та ін.; представлено результати дослідження релігійності, інтелекту та типів інтуїції особистості у контексті інтуїтивно-почуттєвого та раціонального відображення дійсності; визначено предиктори релігійності особистості.

Методологічною основою дослідження слугувала духовна парадигма, яка ґрунтовно описується в працях вітчизняних вчених М. Боришевського, О. Климишин, О. Колісника, В. Москальця, М. Савчина, Н. Савелюк та ін. Відповідно до духовної парадигми, провідним завданням сучасної психології є ґрунтовне вивчення глибинних засад і динаміки душі як найповнішого вияву внутрішнього світу людини. В нашому дослідженні загально-науковий рівень

методології представлений сукупністю акмеологічного (вивчення взаємозв'язку релігійності і духовності як пікового рівня особистісного розвитку); гносеологічного (дослідження релігійності як умови, що полегшує трансцендентування, прагнення особистості до вищих, нематеріальних ідеалів); феноменологічного (зіставлення понять релігійності і духовності у контексті дослідження свідомості, зокрема визначення у структурі свідомості релігійних переживань, емпіричними референтами яких слугують асоціативні і конотативні значення); онтологічного (трактування релігійності і духовності як іманентно властивих особистості, вічне прагнення людини повернутися до себе, до власної неповторності й унікальності) підходів. Реалізація принципу взаємообумовленості свідомості та особистості дає змогу досліджувати релігійність як прояв релігійної особистості (індивідуальної структури релігійності студентів сукупно з особистісними профілями) і релігійної свідомості (як прояв релігійних переживань в інтуїтивно-почуттєвому та раціональному відображенні дійсності).

Експериментальна вибірка становила 356 осіб – студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки й Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Т. Г. Шевченка віком від 20 до 26 років (представники різних факультетів гуманітарного й природничого напрямів, з них 155 осіб чоловічої й 201 особа жіночої статі).

Результати дослідження рівня сформованості релігійності за методикою діагностики релігійної орієнтації Г. Олпорта та Д. Рос свідчать про те, що найвищий відсоток студентів представлений високим (39,65 %) і середнім (39,36 %) рівнями сформованості релігійності особистості, що зіставляються із внутрішньою релігійною орієнтацією. Інакше кажучи, студенти переважно ідентифікують себе із конкретною релігійною конфесією та наслідують провідні ідеї релігійних текстів.

Визначено відмінності в структурі індивідуальної релігійності студентів (за методикою Ю. Щербатих) із високим та низьким рівнями релігійності. Зокрема встановлено вищі показники в студентів із високим рівнем релігійності порівняно із низьким рівнем за шкалами релігійної самосвідомості ($t=4,851$, $p\leq 0,001$), віри в Творця як Божественну силу ($t=4,081$, $p\leq 0,05$), прагнення знаходити в релігії джерело підтримки та втіхи ($t=2,904$, $p\leq 0,01$). Натомість у студентів із низьким рівнем релігійності спостерігаються вищі показники ставлення студентів до релігії як філософської концепції ($t=4,421$, $p\leq 0,001$), що свідчить про радше раціональний, ніж інтуїтивний підхід цих досліджуваних до релігії; прагнення наслідувати і дотримуватись зовнішніх форм релігійності ($t=6,831$, $p\leq 0,001$).

Для розуміння причин і механізмів розвитку релігійності особистості, а також виявлення внутрішньої динаміки було встановлено взаємозв'язки різних компонентів релігійності із внутрішньою чи зовнішньою релігійною

орієнтацією особистості. Зокрема встановлено позитивні кореляційні зв'язки внутрішньої релігійної орієнтації з показниками релігійної самосвідомості ($r=0,221$, $p\leq 0,05$), а також зовнішньої релігійної орієнтації з дотриманням зовнішніх норм і вимог релігійності ($r=0,232$, $p\leq 0,05$).

Результати емпіричного дослідження свідчать про те, що в студентів найбільш сформованими є такі компоненти індивідуальної структури релігійності: релігійна самосвідомість ($8,341\pm 1,272$), яка обумовлюється внутрішньою релігійною орієнтацією, та зовнішнє дотримання релігійних орієнтирів ($7,921\pm 1,341$), яке пов'язане із зовнішньою релігійною орієнтацією.

Викладено основні етапи експериментальної роботи із адаптації і психометричної перевірки й стандартизації англomовного опитувальника для діагностики типів інтуїції TIntS (Types of Intuition Scale). Експериментальна робота з апробації опитувальника здійснювалася упродовж 2016 року із врахуванням основних психометричних вимог щодо апробації і стандартизації тестів. Експериментальна вибірка становила 341 особу із Волинської та Рівненської областей України віком від 17 до 25 років.

Процедура адаптації і стандартизації опитувальника містила два етапи. На *першому етапі* здійснювався переклад опитувальника й розроблялася його робоча версія на основі перевірки мовної валідності та адекватності англomовної і українськомовної версій ($N=109$, $r=0,723$, $p\leq 0,001$). На *другому етапі* визначалися психометричні характеристики опитувальника: 1) доцільність і придатність виокремлених пунктів опитувальника (визначення коефіцієнтів кореляції для уникнення дублювання різних пунктів опитувальника; коефіцієнту вибіркості для визначення складності і дискримінативності, що виражають здатність окремих пунктів діагностувати загальний показник розвитку інтуїції; 2) надійність – оцінка внутрішньої постійності тверджень (коефіцієнт α -Кронбаха); оцінка надійності-стійкості ($N=147$) з інтервалом перетестування два тижні (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена); 3) конструктна (конвергентна) валідність (через кореляції зі шкалами інших опитувальників).

Опитувальник має високу ступінь узгодженості (коефіцієнт α -Кронбаха – $0,761$) та ретестової надійності (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена ($r=0,692$, $p\leq 0,001$)). Оцінка конструктної валідності здійснювалася із зіставленням показників інтуїції з показниками полнезалежності в методиці Готтшальдта ($r=0,471$, $p\leq 0,01$).

Результати дослідження релігійності в контексті інтуїтивно-почуттєвого та раціонального відображення дійсності показують найбільш значущі кореляційні зв'язки між показниками релігійності особистості та афективної інтуїції ($r=0,317$, $p\leq 0,01$), а також зовнішньої релігійної орієнтації та інтелекту ($r=0,193$, $p\leq 0,01$). Окрім того встановлено значущі кореляційні зв'язки між показниками інтелекту та ставленням до релігії як філософської концепції

($r=0,181$, $p\leq 0,05$); сукупності норм і ритуалів ($r=0,177$, $p\leq 0,05$). Таким чином, релігійність як раціональне відображення дійсності опосередковується дією зовнішніх релігійних орієнтирів.

Для визначення ймовірних внесків раціонального та інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності у становлення релігійності особистості було здійснено регресійний аналіз та визначено інтелектуальні й інтуїтивні предиктори релігійності. Основними шкалами в регресійному аналізі слугували компоненти індивідуальної структури релігійності, типи інтуїції та інтелект. Результати регресійного аналізу дали змогу встановити лише три змінні, які мають високу предикативну значущість: афективна інтуїція ($t=6,801$, $p\leq 0,001$), інтелект ($t=3,528$, $p\leq 0,001$) та віра в Творця і визнання існування вищої сили як компонент індивідуальної структури релігійності ($t=2,394$, $p\leq 0,01$).

Таким чином, результати регресійного аналізу засвідчили важливість афективної інтуїції та інтелекту в становленні релігійності студентів. Водночас спостерігаємо вищу предикативну силу афективної інтуїції порівняно з інтелектом, що зумовлює необхідність подальшого комплексного вивчення релігійності в контексті емоційно-почуттєвої сфери особистості.

У **третьому розділі** *«Диспозиційні та операціональні прояви релігійності студентів та її зв'язок із духовністю»* визначено види релігійності та здійснено теоретико-емпіричне зіставлення понять духовності й релігійності шляхом визначення їхніх психосемантичних координат.

Для визначення видів релігійності особистості відповідно до репертуару диспозиційних і операціональних характеристик отримані дані оброблялися процедурою факторного аналізу методом головних компонент із використанням Varimax rotation. До основних змінних належали дані за методикою дослідження особистісних рис Кеттела, структури індивідуальної релігійності за методикою Ю. Щербатих, методики для діагностики типів інтуїції TIntS (Types of Intuition Scale).

Результати факторного аналізу дали змогу визначити сім факторів, які сукупно становлять 57,75 % кумулятивної дисперсії. До першого фактора, що становить 11,66 % від загальної дисперсії, увійшли такі змінні: релігійність як ставлення до релігії – сукупності моральних норм (0,757), ставлення до релігії як філософської концепції (0,871), віра у Творця і визнання існування вищої сили (0,571), чутливість (0,357), емоційна близькість з іншими (0,352), афективна інтуїція (0,451). Таким чином, перший фактор ми назвали «релігійна моральність», який за змістом виражає ставлення особистості до релігії як моральних правил, філософської концепції та віри, що спонукає до вираження емпатії, співпереживання і розуміння інших людей, супроводжується емоційним інтуїтивно-почуттєвим відображенням дійсності й спрямовується на вираження емоцій, які породжують міжособову близькість між людьми.

До другого фактора, що становить 9,04 % від загальної дисперсії, увійшли такі змінні: розвинена уява (0,648), яскраве вираження емоцій у міжособовій взаємодії (0,398), схильність до тривожності (0,563), тенденція шукати в релігії підтримку і втіху (0,333), афективна інтуїція (0,351). Відповідно до змісту цей фактор отримав назву «релігійна тривожність», що характеризує досліджуваних із релігійністю як рисою, спрямованою на пошук підтримки, зниження тривожності, надлишкової чутливості, емоційності в стосунках з іншими й світом загалом.

Третій фактор, що становить 8,45 % від загальної дисперсії, представлений такими змінними: домінування негативних емоцій у міжособовій взаємодії (0,660), експресивність (0,605), відсутність голістичної інтуїції (-0,317), зовнішні ознаки релігійності (0,412). Таким чином, відповідно до змісту цього фактора, ми назвали його «релігійна формальність», що виражає зовнішню релігійну ритуальність, водночас не демонструє релігійність як особистісну рису, що належить до емоційної та інтуїтивно-почуттєвої сфери особистості й не вирізняється внутрішніми потребами приналежності до релігії.

Четвертий фактор, що становить 7,51 % від загальної дисперсії – «релігійна інтуїція» – виражений емоційною стійкістю (0,532), вірою в Творця і визнання існування вищої сили (0,462), емоційною близькістю в міжособовій взаємодії (0,369), афективною інтуїцією (0,355), що відображає глибинні корені релігійності особистості.

П'ятий фактор, що становить 7,14 % від загальної дисперсії, виражений змінними: висока нормативність поведінки (0,738), релігійність як ставлення до релігії – сукупності моральних норм (0,657), що також поєднується із вірою в Творця і визнання існування вищої сили (0,454), керування власними емоціями (0,346), інферентна інтуїція (0,358), відповідно до змісту отримав назву «релігійна нормативність». Він виражає усвідомлене дотримання встановлених мораллю і суспільством норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні цілей, дотримання власних зобов'язань та відповідальність. Також до характеристик цього виду релігійності належать високі показники інферентної інтуїції, що відображає пошук рішення на основі аналітичних процесів, які раптово оформлюються у правильне розв'язання задачі чи вирішення проблеми.

Шостий фактор, що становить 6,98 % від загальної дисперсії, містить такі змінні: позитивне ставлення до магії як до потойбічних сил (0,725), ставлення до псевдонауки як сукупності загадкових явищ на основі вірувань (0,725), невиразність емоцій у встановленні міжособової взаємодії, несміливість (0,377), інферентна інтуїція (0,347). Відповідно до змісту цього фактора ми назвали його «псевдорелігійність». Він вирізняється невпевненістю у власних силах, стриманістю, різними побоюваннями, прагненням залишатися осторонь.

Сьомий фактор, що становить 6,97 % від загальної дисперсії, виражений змінними: консерватизмом (0,744), невизначеністю емоцій у встановленні міжособових контактів (0,638), підлеглистю (0,638), голістичною інтуїцією (0,451). Ми назвали цей фактор «релігійна консервативність» на позначення наслідування традицій і правил, неготовності приймати нові ідеї, низької здатності до встановлення міжособової взаємодії на основі емоційних контактів.

Таким чином, результати факторного аналізу дали змогу визначити сім видів релігійності особистості у сукупності диспозиційних і операціональних характеристик (див. рис. 1): релігійно-моральний, релігійно-тривожний, релігійно-формальний, релігійно-інтуїтивний, релігійно-консервативний, псевдорелігійний, релігійно-нормативний.

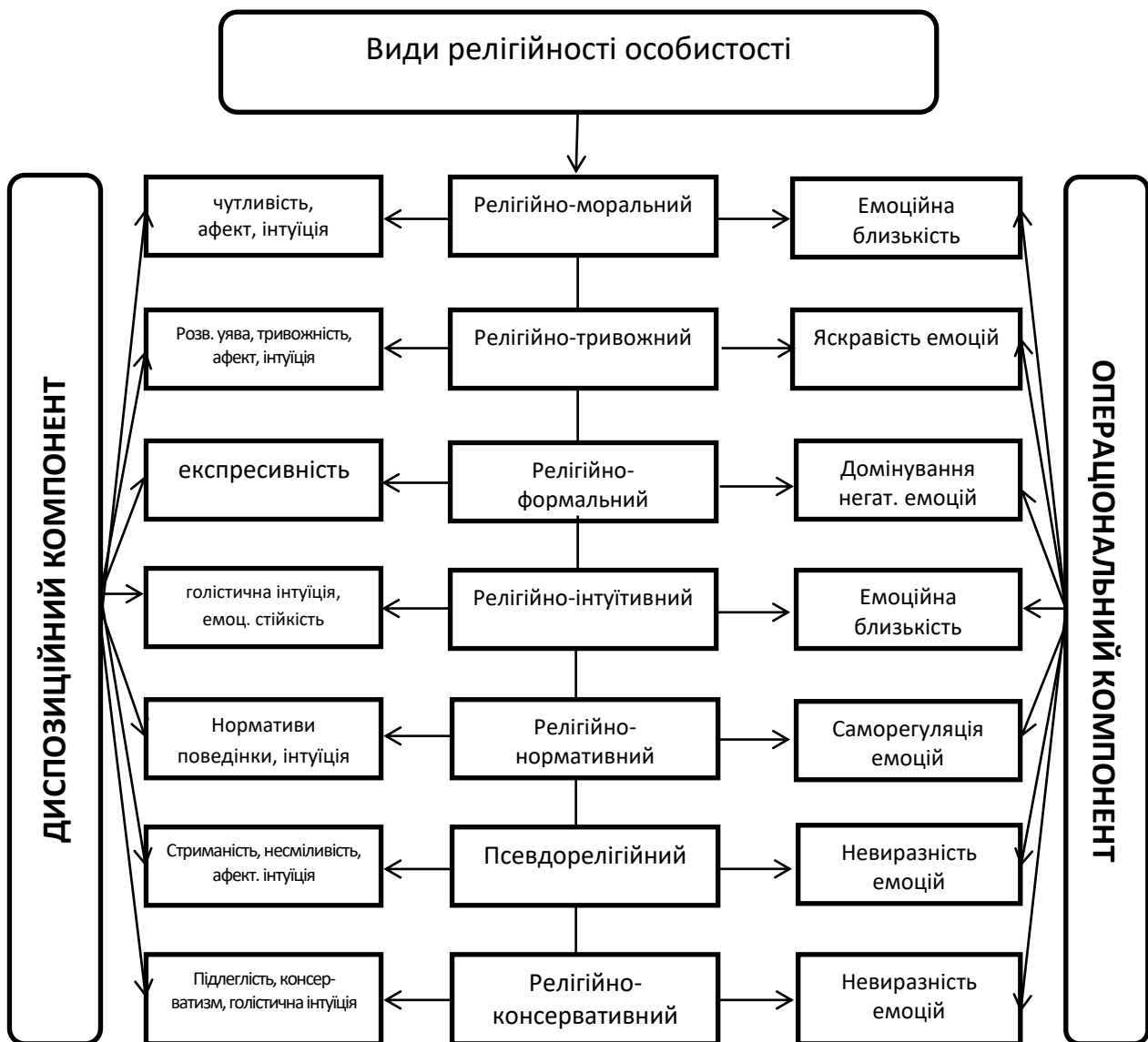


Рис. 1. Види релігійності особистості відповідно до диспозиційних і операціональних проявів релігійності

Релігійно-моральний вид релігійності вирізняється переважанням ставлення до релігії як філософської концепції та сукупності моральних норм, з одного боку, та віри в Творця – з іншого. Такі характеристики цього виду відображають збалансоване вираження зовнішньої і внутрішньої релігійної орієнтації студентів. Важливою особливістю релігійно-морального виду є його високий потенціал у встановленні ефективної міжособової взаємодії.

Другий вид релігійності – релігійно-тривожний – відображає інше ставлення до релігії порівняно із першим. До структури індивідуальної релігійності цього виду, передусім, належить ставлення до релігії як джерела підтримки і втіхи. Таким чином, релігійно-тривожний вид характеризує досліджуваних із релігійністю як рисою, спрямованою на пошук підтримки, зниження тривожності, надлишкової чутливості, емоційності у стосунках з іншими і світом загалом. Третій вид – релігійно-формальний – вирізняється переважанням ставлення до релігії як до дотримання певних ритуалів, зовнішніх ознак релігії. Це супроводжується і виявом негативних емоцій цих осіб у встановленні міжособової взаємодії внаслідок зниженого самоконтролю, надлишкової експресивності, яка часто виявляється у підвищеній імпульсивності, експансивності і динамічності. Отже, релігійно-формальний вид релігійності виражає зовнішню релігійну ритуальність, водночас не демонструє релігійність як особистісну рису, що належить до емоційної та інтуїтивно-почуттєвої сфери особистості, та не вирізняється внутрішніми потребами у приналежності до релігії.

Релігійно-інтуїтивний вид, на противагу попередньому, вирізняється високим рівнем афективної інтуїції. У структурі індивідуальної релігійності переважає компонент віри в Творця і визнання існування вищої сили. Особливі стосунки з Богом перекладаються і на теплі стосунки з людьми, адже ці особи демонструють емоційну близькість у міжособовій взаємодії. П'ятий вид – релігійно-нормативний, на перший погляд, подібний до релігійно-формального виду, водночас не зосереджується лише на зовнішніх ознаках релігії, а розвивається далі – через дотримання норм релігії до поглиблення віри в Творця. Релігійно-нормативний вид релігійності виражає усвідомлене дотримання встановлених мораллю і суспільством норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні цілей, точність у дотриманні власних зобов'язань і відповідальність.

Псевдорелігійний вид вирізняється ставленням до релігії як до псевдонауки як сукупності загадкових явищ та магічних потойбічних сил у структурі індивідуальної релігійності. Сьомий вид – релігійно-консервативний – виражає нормативне ставлення до релігії, ретельне наслідування усіх ритуалів і вимог, високу конформність та низьку ініціативність у встановленні міжособових контактів. На противагу релігійно-формальному виду, який

прагне до лідерства, релігійно-консервативний вид демонструє підлеглість і підпорядкованість іншим.

Встановлено, що визначені види відображають релігійність особистості відповідно до розвитку різних компонентів індивідуальної структури, а динаміка стадій (Дж. Фаулер) визначається не віком, а розвитком особистісних утворень, зокрема релігійної самосвідомості, релігійної ідентичності і духовності.

Враховуючи той факт, що релігійно-моральний вид як найрозвиненіша універсальна стадія релігійності, за Дж. Фаулером, ґрунтується на інтуїції та почуттях, релігійність як інтуїтивно-почуттєве відображення дійсності досліджувалася нами на основі конотативного значення, що слугує емпіричним референтом переживань (Л. Виготський, Л. Засекіна, В. Петренко та ін.), зокрема релігійних. Для визначення правомірності використання конотативного значення як виміру інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності та сукупності релігійних переживань ми здійснили кореляційний аналіз конотативного значення поняття «Бог» із різними типами інтуїції студентів. Слово-стимул «Бог» обрано з урахуванням універсальної, найвищої стадії релігійності, яка слугує основою релігійно-морального виду, і поєднується з вірою в Творця як Божественну силу.

Визначено значущі кореляційні зв'язки конотативного значення з усіма видами інтуїції, зокрема з афективною ($r=0,255$, $p\leq 0,01$), інферентною ($r=0,155$, $p\leq 0,05$) та голістичною ($r=0,173$, $p\leq 0,05$). Встановлено, що у студентів із високим рівнем конотативного значення спостерігаються нижчі показники порівняно зі студентами із середнім та низьким рівнями конотативного значення за шкалами невміння керувати власними емоціями (відповідно $1,69\pm 1,32$; $1,83\pm 1,42$; $2,39\pm 1,14$, $p\leq 0,01$), домінування негативних емоцій (відповідно $1,55\pm 1,47$; $1,82\pm 1,09$; $2,30\pm 1,45$, $p\leq 0,01$), негнучкості і неяскравості емоцій (відповідно $2,66\pm 1,28$; $2,72\pm 1,22$; $3,42\pm 1,30$, $p\leq 0,01$).

Водночас студентам із високим рівнем конотативного значення притаманні вищі показники готовності встановлювати емоційну близькість упродовж міжособової взаємодії (відповідно $2,33\pm 1,32$, $2,31\pm 0,01$, $1,94\pm 1,12$, $p\leq 0,01$). Таким чином, результати дослідження дають змогу дійти висновків про те, що вираження первинних релігійних переживань у ставленні до Бога як основи розвитку релігійності особистості позитивно впливає на емоції і почуття людини у встановленні ефективної міжособової взаємодії.

Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що конотативне значення як сукупність релігійних переживань пов'язане із сформованістю релігійності особистості ($r=0,251$, $p\leq 0,01$) та внутрішніми релігійними орієнтаціями ($r=0,299$, $p\leq 0,01$), а також релігійною самосвідомістю ($r=0,228$, $p\leq 0,01$), вірою в Божественну силу ($r=0,423$, $p\leq 0,001$) та тенденцією отримувати від релігії підтримку ($r=0,269$, $p\leq 0,01$). Найвищий зв'язок конотативного

значення із вірою в Божественну силу вказує на змістовий перетин категорій релігійності і духовності, що зумовлює необхідність їхнього подальшого вивчення.

Для визначення психосемантичних координат релігійності і духовності нами було обрано концепт «Бог», оскільки він втілює особливі переживання, цінності і прагнення до морального Абсолюту, які притаманні як духовній, так і релігійній особистості.

У дослідженні було використано психосемантичний інструментарій у вигляді прямого асоціативного експерименту та методу семантичного диференціалу. Результати психосемантичного дослідження концепту «Бог» дали змогу визначити психосемантичні координати духовності і релігійності особистості, які виражені асоціаціями зі сфери суб'єктів, емоцій і почуттів та цінностей; ситуаціями емоційної напруги і тривоги; позитивними конотативними значеннями за факторами оцінки і сили.

Результати теоретичного й емпіричного зіставлення понять релігійності і духовності дали змогу запропонувати визначення цих категорій. Релігійність – це прояв інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності в сукупності релігійних переживань, релігійної самосвідомості, віри в Божественну силу та тенденції отримувати від релігії підтримку. Духовність – це вищий моральний зразок, до якого прагне особистість, орієнтуючись на вищі божественні цінності, і який визначає психологічну зрілість особистості. Найбільший перетин духовності спостерігається із релігійно-моральним та релігійно-інтуїтивним видами релігійності, адже саме вони виражають яскраво виражену віру в Божественну силу і Божественні цінності як ідеальний моральний зразок, а також сприяють гармонійному ставленню особистості до себе, до інших і до світу.

ВИСНОВКИ

1. Результати теоретичного аналізу літератури свідчать про те, що поняття релігійності бере витoki з філософської літератури, в межах якої релігійність значною мірою зіставляється з моральністю особистості; релігійність має дуальну індивідуально-суспільну природу, адже, з одного боку, є надбанням особистості, а з іншого – походить від культури, родини, народу і держави. Виокремлено самоактуалізаційний, смислоутворювальний, саморозвивальний і творчий потенціали релігійності. Визначено релігійність як релігійну активність, що виражається через релігійні переживання (емоційний аспект), спрямовується на розуміння й інтерпретацію релігійних текстів (когнітивний аспект), стимулюється релігійними потребами та мотивами (мотиваційно-цільовий аспект), а також втілюється у відповідних релігійних діях та вчинках (конативний аспект). Встановлено, що релігійність особистості часто вивчається у її зв'язку з вірою і духовністю. Визначено структуру релігійності особистості, представлену релігійною вірою, релігійним досвідом, релігійною

поведінкою, релігійними моральними принципами, релігійними знаннями, релігійними соціальними нормами.

2. Методологічні основи дослідження представлені духовною парадигмою; сукупністю акмеологічного, гносеологічного, онтологічного, феноменологічного підходів до дослідження релігійності; принципом взаємної детермінації психічного й особистісного (взаємоопосередкування релігійності та особистісних рис студентів).

Результати емпіричного дослідження свідчать про те, що переважна більшість студентів має високий і середній рівні сформованості релігійності особистості, яка пов'язана як із зовнішніми, так і внутрішніми релігійними орієнтаціями. Встановлено вищі показники за шкалами віри в Творця як Божественну силу, релігійної самосвідомості, прагнення знаходити в релігії джерело підтримки та втіхи, дотримання зовнішніх форм релігійності у студентів із високим рівнем релігійності. Визначено, що найбільш значущими предикторами релігійності є афективна інтуїція, інтелект та віра; відповідно становлення релігійності відбувається внаслідок раціонального та інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності із посиленням останнього упродовж розвитку релігійності.

3. Визначено види релігійності особистості як прояв її диспозиційних та операціональних характеристик відповідно до структури індивідуальної релігійності, особистісних рис, типів інтуїції, внутрішніх та зовнішніх релігійних орієнтацій та прояву емоцій і почуттів у міжособовій взаємодії. Відповідно виокремлено сім видів релігійності особистості: релігійно-моральний, релігійно-тривожний, релігійно-формальний, релігійно-інтуїтивний, релігійно-нормативний, релігійно-консервативний, псевдорелігійний. Саме релігійно-моральний вид зіставляється з найвищою універсальною стадією розвитку релігійності на основі інтуїції, почуттів та віри. Найбільше наближеним до релігійно-морального виду за індивідуальною структурою релігійності є інтуїтивно-релігійний вид. Встановлено, що емпіричним референтом релігійних переживань можуть слугувати конотативні значення на поняття «Бог». Конотативне значення як сукупність релігійних переживань має високі кореляційні зв'язки із показниками сформованості релігійності особистості, внутрішніми релігійними орієнтаціями, релігійною самосвідомістю, вірою в Божественну силу та тенденцією отримувати від релігії підтримку. Визначено, що студенти із високим рівнем сформованості конотативного значення і релігійності відрізняються кращою готовністю встановлювати емоційну близькість упродовж міжособової взаємодії порівняно зі студентами з низьким рівнем.

Таким чином, психологічні особливості релігійності студентів виражаються через диспозиційні і операціональні прояви під час міжособової взаємодії, а також у ставленні особи до себе, до інших та до світу. До основних

диспозиційних проявів релігійності належать особистісні риси, стани і властивості: чутливість, емпатія, тривожність, консервативність, підлеглість, сміливість, стриманість, розвинена уява, афективна, інферентна і голістична інтуїція; до операціональних – керування власними емоціями, адекватне вираження емоцій, домінування позитивних емоцій та їхня інтенсивність, емоційна близькість.

4. Шляхом психосемантичного дослідження зіставлено поняття духовності і релігійності на основі визначення релігійних переживань до Бога з допомогою конотативних, ситуативних і асоціативних значень. Визначено, що найчастотніші асоціації студентів розподіляються за категоріями: суб'єкти, емоційно-почуттєва сфера, суспільні і людські цінності. Ситуативні значення виражають найтиповіші ситуації релігійних переживань: ситуації в церкві, родині, емоційної тривоги і напруги, втрати та горя. Конотативні значення концепту «Бог» виражають максимально виражений позитивний полюс за усіма факторами: оцінка, активність і сила з найбільш вираженими полюсами ознаки *великий* та *сильний*. Відтак, найбільш вираженими ознаками для концепту «Бог» є ознаки сили, величності й динамічності.

Перспективним вважаємо подальше дослідження релігійності особистості у віковому вимірі, а також вплив релігійності на психологічне благополуччя та якість життя особистості.

*Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові
в галузі психології:*

1. Голота (Ярощук) М. В. Особистість підлітка у дослідженнях українських і зарубіжних психологів / М. В. Голота (Ярощук) // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Т. XIII, Ч. 2. – К., 2011. – С. 86-94.

2. Голота (Ярощук) М. В. Ціннісні орієнтації у підлітковому віці як предмет психологічного аналізу / М. В. Голота (Ярощук) // Вища освіта України. Психологічні науки: проблеми і здобутки. – Київ, 2012. – Додаток 1, Том 1, №1. – Темат. випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – Київ, 2012. – С. 105-112.

3. Ярощук М. В. Релігійність та емоційно-почуттєва сфера особистості: теоретико-емпіричне дослідження / М. В. Ярощук // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2017. – Вип. 29. – С. 360-369.

4. Ярощук М. В. Види релігійності особистості: теоретико-емпіричне конструювання диспозиційних та операціональних характеристик / М. В. Ярощук // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2017. – Вип. 30. – С. 235-244.

5. Ярощук М. В. Релігійність і духовність особистості: теоретико-емпіричне зіставлення понять / М. В. Ярощук // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2018. – Вип. 31. – С. 235-244.

6. Ярощук М. В. Особливості прояву індивідуальної структури релігійності у студентів / М. В. Ярощук // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – Северодонецьк, 2018. – Вип. 3 (47). – С. 321-327.

Статті, опубліковані у зарубіжних періодичних виданнях:

7. Ярощук М. В. Типи інтуїції та їх роль в емоційно-почуттєвому відображенні дійсності / М. В. Ярощук // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, 2018. – VI (69), Issue: 165, 2018. – С. 78-81.

Статті, опубліковані у збірниках матеріалів наукових конференцій:

8. Голота (Ярощук) М. В. Психологічні засади оптимізації освітньо-виховного процесу у сучасному педагогічному ВНЗ / М. В. Голота (Ярощук) // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2010. – С. 77-87.

9. Голота (Ярощук) М. В. Психологічні аспекти формування духовності особистості у підлітковому віці / М. В. Голота (Ярощук) // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Інститут вищої освіти НАПН України. – Київ, 2012. – С. 141-148.

10. Ярощук М. В. Інтуїція та емоційно-почуттєва сфера особистості / М. В. Ярощук // Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології. Матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 15 травня 2018 року. – Луцьк, 2018. – С. 102-104.

Ярощук М. В. Психологічні особливості прояву релігійності особистості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2019.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню проявів релігійності особистості, зокрема індивідуальної структури релігійності особистості студента.

На основі диспозиційних та операціональних проявів релігійності виокремлено сім її видів: релігійно-моральний, релігійно-тривожний, релігійно-формальний, релігійно-інтуїтивний, релігійно-нормативний, псевдорелігійний, релігійно-консервативний. До основних диспозиційних проявів релігійності належать особистісні риси, стани і властивості: чутливість, емпатія, тривожність, консервативність, підлеглість, сміливість, стриманість, розвинена уява, афективна, інферентна і голістична інтуїція, а до операціональних проявів – керування власними емоціями, адекватне вираження емоцій, домінування позитивних емоцій та їхня інтенсивність, емоційна близькість.

Встановлено, що релігійно-моральний вид зіставляється з найвищою універсальною стадією розвитку релігійності та ґрунтується на інтуїції,

почуттях та вірі. Визначено, що афективна інтуїція, інтелект та віра є найсильнішими предикторами релігійності, при цьому афективна інтуїція має найвищу предикативну силу. Відповідно, релігійність як особистісний конструкт є виявом інтуїтивно-почуттєвого відображення дійсності.

Виявлено психосемантичні координати понять релігійності і духовності особистості, які виражені асоціативними значеннями суб'єктів, емоцій і цінностей; ситуативними значеннями проявів релігійності та конотативними значеннями з найбільш вираженими полюсами ознак *великий* та *сильний*.

Ключові слова: релігійність, індивідуальна структура релігійності, диспозиційні та операціональні прояви релігійності, інтуїтивно-почуттєве відображення дійсності, духовність, види релігійності.

Ярошук М. В. Психологические особенности проявления религиозности личности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2019.

Диссертационная работа посвящена исследованию психологических особенностей религиозности личности, в частности индивидуальной структуры религиозности личности студента.

На основе диспозициональных и операциональных проявлений религиозности личности выделено семь видов религиозности: религиозно-моральный, религиозно-консервативный, религиозно-тревожный, религиозно-интуитивный, религиозно-нормативный, религиозно-формальный, псевдорелигиозный. Установлено, что религиозно-моральный соответствует высшей стадии развития религиозности и базируется на интуиции, интеллекте и вере. Определены предикторы религиозности личности: аффективная интуиция, интелект, вера, среди которых аффективная интуиция владеет наибольшей предикативной силой. Соответственно, религиозность личности рассматривается как личностный конструкт интуитивно-чувственного отображения действительности.

Определены психосемантические координаты религиозности и духовности личности, выраженные ассоциативными значениями субъектов, эмоций и ценностей, ситуативными значениями проявлений религиозности и духовности, коннотативными значениями с максимально выраженными полюсами качеств *сильный* и *большой*.

Ключевые слова: религиозность, индивидуальная структура, диспозициональные и операциональные проявления религиозности, интуитивно-чувственное отображение действительности, духовность, виды религиозности.

Yaroschuk M. V. Psychological Peculiarities of Personality Religiosity. Dissertation for Candidate Degree in Psychology (Ph.D.): Specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2019.

This thesis is focused on the study of personality religiosity, particularly students' individual religiosity structure. A spiritual paradigm combined with integrated acmeological, gnoseological, ontological, phenomenological approaches along with the principle of mutual determinism of psychic and personal traits of University students lie at the methodological bases of the research.

The author found out that the majority of students have high and medium levels of their personality religiosity being connected both with the external (related to following exterior attributes of religiousness) and the internal (related to a religious self-consciousness) religious orientations.

The students with high degree of religiosity demonstrated higher indices of trust to God as a Divine power, religious self-consciousness, craving for finding the source of support and delight in religiosity, sticking to external forms of religiosity. By contrast, the students with low degree of religiosity showed higher indices of interpreting religion as a philosophical concept and a set of norms and rules.

Seven types of religiosity were established on the basis of its dispositional and operational manifestations: religious-moral, religious-anxious, religious-formal, religious-intuitive, religious-normative, pseudo-religious, and religious-conservative. Among basic dispositional manifestations of religiosity are personality traits, states and properties: sensitivity, empathy, anxiety, conservatism, inferiority, boldness, continence, rich imagination, affective, inferential and holistic intuition. Among basic operational manifestations of religiosity are controlling one's own emotions, their adequate expression, dominating positive emotions and their intensity, emotional closeness.

It was established that religious-moral type is related to the top universal stage of religiosity development and is based on intuition, senses, and faith. The affective intuition, intelligence and faith are the most powerful predictors of religiosity with affective intuition having the highest predicative potential. Therefore, religiosity as a personality construct displays the intuitive-sensual reflection of reality. Psycho-semantic coordinates of 'religiosity' and 'spirituality' concepts are expressed through associative meanings of subjects, emotions, and values, situational meanings of expressed religiosity and connotative meanings with the most explicit poles of *big* and *strong* descriptors.

Key words: religiosity, individual structure of religiosity, dispositional and operational expression of religiosity, intuitive-sensual reflection of reality, spirituality, types of religiosity.

Підписано до друку 26.02.2019 р. Зам. №299
Формат 60x90/16. Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,28. Обл.-видав. арк. 1,32
Тираж 100 примірників.

Віддруковано у видавничому центрі Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка
47003, м. Кременець, вул. Ліцейна,1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №6074 від 13.03.2018р.